

է գերեզմանը, Մոսկուա՞ կը հանգչին նորա ածինները թէ այլուր, քաղցր է մեզ գիտնալ այս ամէնքը ամբողջացունելու համար 18 երորդ դարու հայ բժշկական պատմութիւնն որուն վերջին արեւն եղաւ Զ. Կոչեցի Պետրոս Բժիշկը Բաւարեան:

Խմբագրատար:

ՏՐ. ՂԱՏՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՔ ՏԵՃՎԱՆԱԾՈՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ Ա.

Հատ հետաքրքրական տեսարան կ'ընծայէ այն խորին զանազանութիւնն, որ կ'երեւայ այսօր հայ ազգի երկու գլխաւոր բաժանմանց, այսինքն՝ Տաճկահայոց եւ Ռուսահայոց մէջ: Ամէն մի քայլափոխին ահներեւ կը տեսնուի այս զանազանութիւնը, որ իւր հիմնական պատճառներէն մին ունի — սկզբնական դաստիարակութեան մէջ:

Թողլով այն տարբերութիւնն, որ կը պարզուի հասարակական կազմակերպութեան, տնտեսական եւ կրթական հոգի վրայ, մենք այս անգամ կը խօսինք Տաճկահայոց եւ Ռուսահայոց գրականութեան ուղղութեան վրայ, որ շատ որոշեւ կերպով ի յայտ կու գայ փոքր ի շատէ մտադիր եղողին համար:

Նախ քան գրականութեան ընթացքին քննութեան մէջ մտնելը՝ մենք հարկ կը համարինք պարզել միանգամ ընդ միշտ որ տաճկահայ գրականութեան շրջանին մէջ չենք դնել ընաւ Մխիթարեան երկու Միաբանութիւններն, ինչպէս որ ցայժմ սովորութիւն է եղած անել: Մխիթարեան Հայրերն բոլորովին առանձին դասակարգ կը կազմեն, որոնք ինչպէս Տաճկահայոց՝ նոյնպէս եւ Ռուսահայոց վրայ իրենց գրական ազդեցութիւնը գործ են գրած եւ կը գնեն. բայց ինքն ըստ ինքեան նոքա միայն աղբիւր եւ կրթարան են եւ ոչ թէ մասն Տաճկահայոց եւ Ռուսահայոց այժմեան գրականութեան: Ղենետիկ եւ Ղենետիկի վանքերն այժմ՝ մեր մատենագրական քննադատութեան տեսակէտով՝ պէտք է կատարելապէս անկախ դրքի մէջ գրուին: Նոքա ունին ֆառանձին գրականութիւն, զոր մենք կը կոչենք Միլիարեան Մարտիրոսեան, եւ որ այս ընդհանուր կոչման ներքեւ երկու իրարմէ շատ որոշ եւ այն՝ շատ մեծ դիւրութեամբ զանա-

զանելի բաժանումներ ունի. կամ աւելի լաւ է ասել՝ երկու տարբեր ֆառանձին Մարտիրոսեան ի Ղենետիկ եւ Ղենետիկի: Եւ այս երկու գործոցներն ալ, որ նոյնպէս զուրկ չէ շահեկանութենէ, նոյնչափ կը տարբերին իրարմէ, որչափ Տաճկահայոց եւ Ռուսահայոց գրականութիւնները: Մխիթարեանց գրականութիւնը բոլորովին տարբեր պարագայից մէջ է յառաջ եկած, եւ տարբեր պարագայից մէջ ալ կը յառաջանայ:

Ճիշդ է որ Միլիարեան Մարտիրոսեան անհամեմատ աւելի մեծ ազդեցութիւն է ունեցած Տաճկահայոց քան Ռուսահայոց գրականութեան վրայ, եւ այն պատճառով ալ է՝ որ մինչեւ հիմայ դայն եւս կը միացնէին ուղղակի տաճկահայ գրականութեան հետ: Բայց եթէ փոքր ինչ խոր կերպով քննելու լինինք, կը համոզուինք՝ թէ որքան ալ մեծ եղած լինի այս ազդեցութիւնը, այսու ամենայնիւ Մխիթարեան մատենագրութիւնը միշտ պահած է իր ֆառանձին, եւ իւր սահմաններն ընդարձակելով հանդերձ՝ երբեք չէ ձուլած իրեն հետ մեզ ծանօթ տաճկահայ ընդհանուր գրականութիւնը: Սխալ է կարծելն որ այս վերջինը բոլորովին առաջնոյն ծնունդն եւ հետեւութիւնն է, քանի որ գրական արդեանց փոքր համեմատութեամբ ալ կը տեսնուի թէ տաճկահայ կամ — աւելի պարզ խօսելով — պոլսական գրականութիւնը՝ թէեւ երկար ժամանակ հարկատու է եղած Մխիթարեան մատենագրութեան, բայց ոչ երբեք իր որոշ նկարագիրը թողած. եւ արդէն տասնեակ տարիներ կան, որ նա աստիճանաբար դադարած է հարկատու լինելէ եւ այժմ՝ շատ աւելի ընդարձակ տարածութիւն ունի քան Մխիթարեան մատենագրութեան գաւիթն, ուր երբեմն փարախած էր ինք: Այժմ՝ այս երկուքը՝ այսինքն արդի տաճկահայ գրականութիւնն ու Մխիթարեան մատենագրութիւնը՝ պարզապէս դաշնակիցներ են միմեանց: Հարկատուութեան շրջանն անցած է առաջնոյն համար: Բայց անտարակուսելի է նաեւ՝ որ Մխիթարեան մատենագրութիւնը շնորհիւ իւր անցելոյն՝ որ կու տայ իրեն հաստատուն կազմակերպութիւն, զօրաւոր դաշնակից է, պատրաստ՝ միշտ օգնութեան ձեռք կարկառելու իւր ընկերին, որուն այնչափ մեծ հոգածութիւն է ցոյց տուած՝ նորա տկարութեան եւ տհասութեան ժամանակ. ուր որ միւս դաշնակիցը՝ տաճկահայ գրականութիւնը՝ մինչեւ ցայժմ ոչ մի նշան ցոյց չէ տուած այնպիսի զօրաւոր քայլի, ուսկից օգուտ քաղել կարողանային նաեւ Մխիթարեանները: